

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація

У статті розглянуто базові категорії вивчення еколого-економічного розвитку. Визначено зміст еколого-економічного розвитку та його об'єкт. Еколого-економічний розвиток запропоновано розглядати як процес зміни умов розвитку суспільства на основі балансування екологічних та економічних інтересів з пошуком інноваційних шляхів їх узгодження. Проаналізовано поняття, що розкривають сутність еколого-економічного розвитку; поняття, що розкривають сутність явищ і процесів, які впливають на еколого-економічний розвиток; поняття, що розкривають сутність явищ і процесів, які є наслідком еколого-економічного розвитку. Вивчено внесок вітчизняних учених у дослідження екологізації економіки, а також трактування ними таких категорій, як «межі зростання», «нерентабельне зростання», «територіальний оптимум». Доведено, що досліджувані поняття еколого-економічного розвитку є актуальними в контексті формулювання теоретичних основ вивчення еколого-економічного розвитку.

Ключові слова: понятійно-термінологічні основи, еколого-економічний розвиток, екологізація, сталий розвиток, екологізація економіки.

Р. Р. Белоскурский, к.э.н., доцент,
Черновицкий национальный университет им. Ю. Федьковича,
г. Черновцы

ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ИЗУЧЕНИЯ ЭКОЛОГО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены базовые категории изучения эколого-экономического развития. Определено содержание эколого-экономического развития и его объект. Эколого-экономическое развитие предложено рассматривать как процесс изменения условий развития общества на основе балансировки экологических и экономических интересов с поиском инновационных путей их согласования. Проанализированы понятия, раскрывающие сущность эколого-экономического развития; понятия, раскрывающие сущность явлений и процессов, которые влияют на эколого-экономическое развитие; понятия, раскрывающие сущность явлений и процессов, которые являются следствием эколого-экономического развития. Изучен вклад отечественных ученых в исследование экологизации экономики, а также трактовки ими таких категорий, как «пределы роста», «нерентабельный рост», «территориальный оптимум». Доказано, что исследуемые понятия эколого-экономического развития актуальны в контексте формулировки теоретических основ изучения эколого-экономического развития.

Ключевые слова: понятийно-терминологические основы, эколого-экономическое развитие, экологизация, устойчивое развитие, экологизация экономики.

Постановка проблеми. У сучасних умовах загострення кризових явищ екологічного характеру закономірно актуалізується еколого-економічне вчення. В основі системи знань, теоретичних дискусій і положень даного вчення лежить категорія еколого-економічного розвитку. За нинішніх умов важливо розкрити її теоретико-методологічну основу для подальшого формулювання пропозицій з удосконалення теоретичних основ та практичних реалізацій, у тому числі розробити понятійно-термінологічний базис науково-прикладних досліджень еколого-економічного спрямування.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати публікації щодо теоретичних аспектів дослідження еколого-економічного розвитку як важливої умови подальшого цивілізаційного поступу та здійснити комплексний аналіз формування загального бачення понятійно-термінологічної основи вивчення еколого-економічного розвитку. Виокремити поняття, що розкривають сутність еколого-економічного розвитку; поняття, що розкривають сутність явищ і процесів, які впливають на еколого-економічний розвиток; поняття, що розкривають сутність явищ і процесів, які є наслідком еколого-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для виконання поставлених цілей здійснено ґрунтовний огляд вітчизняних та деяких зарубіжних джерел з приводу формування загального бачення понятійно-термінологічної основи вивчення еколого-економічного розвитку. Варто зазначити, що вітчизняний науковий напрям представлений такими іменами, як А. Бугаєць [1], О. Будник [1], Д. Васюков [1], О. Вінничук [2], З. Герасимчук [3], О. Гончар [4], Д. Грамчук [4], В. Григорків [2], В. Дідух [5], І. Кондіус [3], І. Ляшенко [6], А. Онищенко [6], Ю. Сабадаш [8], І. Синякевич [9], Ю. Туниця [11], В. Шалугін [1].

Виклад основного матеріалу. Понятійно-термінологічна основа вивчення еколого-економічного розвитку охоплює розгорнуту систему термінів, категорій, понять (або дефініцій як опису термінів і категорій), які розкривають його сутність, а також сутність явищ і процесів, які забезпечують, виникають унаслідок або супроводжують такий розвиток (табл. 1). Сам еколого-економічний розвиток нами запропоновано розглядати як процес зміни умов розвитку суспільства на основі балансування екологічних та економічних інтересів з пошуком інноваційних шляхів їх узгодження. Його об'єктом є еколого-економічне балансування – узгодження екологічних та економічних інтересів з оптимальним використанням природних ресурсів і мотивацією ринкового середовища до інноватизації виробничих процесів, ресурсного заміщення і відновлення.

Базові основи вивчення еколого-економічного розвитку*

Поняття, що розкривають сутність еколого-економічного розвитку	Поняття, що розкривають сутність явищ і процесів, які впливають на еколого-економічний розвиток	Поняття, що розкривають сутність явищ і процесів, які є наслідком еколого-економічного розвитку
- Сталий розвиток - Збалансований розвиток - Економічний розвиток - Екологічний розвиток - Еколого-економічний розвиток - Еколого-економічне балансування - Екологічні й економічні потреби, інтереси, стимули, мотиви, процеси - Еколого-економічні відносини - Економічне і стале зростання - Еколого-економічний розвиток	- Природокористування - Ресурсовикористання, ресурсощадність (збереження), ресурсомісткість - Ресурсна спеціалізація економіки - Екологізація – виробництва, економіки, суспільства - Природне й антропогенне навантаження - Екологічний ризик і криза - Межі зростання, нерентабельне зростання, територіальний оптимум - Екологічне підприємництво - Екологічна модернізація - Система еколого-економічного моніторингу (аналіз, облік т.д.) - Екологічна політика - Політика сталого розвитку - Екологічний менеджмент - Еколого-економічне управління - Еколого-економічні інструменти (законодавство, податки, інвестиції, інновації, права тощо) - Екологічна свідомість, відповідальність, культура	- Екологічна ситуація - Еколого-економічна ефективність - Еколого-економічний потенціал - Екологічна стійкість - Екологічна безпека - Екологічна місткість території - Екологічна мережа - Екологічна система - Еколого-економічна система - Соціо-еколого-економічна система - Ринок природних ресурсів - Екологічний ринок - Економіка природокористування - Екологічна економіка - Економіка сталого розвитку - Зелена економіка - Якість довкілля і якість життя - Екологічне (стале) поселення - Техногенне суспільство - Техногенна цивілізація

*Джерело: авторська розробка

У даному дослідженні розкриємо науковий дискурс деяких дефініцій. Актуальними є поняття екологізації. Даний процес може відбуватись у різних вимірах – виробничому, економічному, суспільному, маючи при

цьому різнорівневий синергетичний ефект. В ідеалі процес екологізації усієї національної економіки повинен спричиняти узгодженість екологічних та економічних інтересів. Водночас надмірні процеси екологізації можуть деформувати систему економічних та супровідних відносин, уповільнюючи темпи розвитку. Тому слід не ідеалізувати даний процес, а реально оцінювати можливості посилення значущості екологічних інтересів у суспільстві та економіці.

Екологізації українські науковці приділяють щораз більшу увагу. Здійснено якісні фундаментальні напрацювання щодо екологізації суспільного розвитку, яку вчені пропонують розглядати як процес трансформації споживацької природоруйнуючої ментальності земної спільноти в природоошадну, а економічних інструментів – в інструменти екологічної політики; при цьому важливо розуміти, що екологізація суспільного розвитку – це не комплекс природоошадних заходів, спрямованих на оздоровлення довкілля, а процес створення таких інструментів політики (насамперед, економічної), які не дозволятимуть екологічній сфері деградувати і стимулюватимуть оздоровлення навколишнього природного середовища [9, с. 17]. З цього визначення розуміємо концептуальність процесу екологізації на глобальному рівні. Це не применшує значення таких процесів на рівні окремих держав, регіонів, зрештою – суб'єктів бізнесу.

Екологізація економіки окреслює вужче коло пріоритетів з посиленням вагомості екологічного чинника в системі економічних та супровідних відносин, надаючи йому статусу імператива. Щодо цього знаходимо наукові обґрунтування, що екологізація економіки, тобто узгодження способу господарювання (виробництва і споживання матеріальних благ та послуг) із законами природи, є необхідним, хоча і вкрай складним та суперечливим процесом, кінцевою метою якого повинно стати реформування економічної системи згідно з екологічним імперативом [4, с. 217; 7, с. 15]. Основними цілями екологізації економіки при цьому постають зменшення техногенного навантаження, підтримання природно-ресурсного потенціалу шляхом самовідновлення і режиму природних процесів у природі, скорочення втрат, комплексність видобування корисних компонентів, використання відходів як вторинного ресурсу [1, с. 81].

З огляду на наукові обґрунтування парадоксу Джевонса, актуального змісту набуває екологізація інноваційної діяльності як процес неухильного і послідовного створення, впровадження та поширення інновацій, які дають змогу задовольняти фізіологічні (первинні), економічні, соціальні й екологічні потреби, як існуючі, так і потенційні, без загрози вичерпання потенціалу інтегрального ресурсу та можливості забезпечення інтересів і потреб майбутніх поколінь у довготерміновій перспективі [5, с. 361].

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Таким чином, екологізація є важливим супровідним процесом еколого-економічного розвитку. Вона дозволяє посилювати значущість екологічних інтересів та окреслює практичний сенс відповідних змін у конкретних сферах і рівнях. Екологізація є важливою вже на етапі освітньої підготовки, через що популярними нині є дослідження за тематикою екологізації освіти. Це важливий крок у стимулюванні процесів екологізації на рівні суспільства. Що стосується економічного виміру, що є обов'язковим у контексті дослідження еколого-економічного розвитку, то імперативність екологічної складової тут можна забезпечити через непрямий вплив з формуванням мотиваційного середовища або з директивним регулюванням з боку держави та норм міжнародного права.

Еколого-економічний розвиток як динамічний процес змін характеризується різними етапами. В окремих періодах цільова екологізація може забезпечити балансування екологічних та економічних інтересів, в інші ж періоди можливе ігнорування проблем навколишнього середовища, що безумовно призводить до екологічних криз і навіть катастроф. Тому дані поняття є дуже актуальними в контексті формулювання теоретичних основ вивчення еколого-економічного розвитку, зокрема через призму його державного регулювання.

Також актуалізуються дослідження методичного характеру. На особливу увагу заслуговують поняття «межі зростання», «нерентабельне зростання», «територіальний оптимум». Саме вони вказують на методичні підходи способів балансування екологічних та економічних інтересів. Територіальний оптимум відображає сукупність найсприятливіших умов у певних просторових обмеженнях. Ідея нерентабельного зростання сформульована американським екологічним економістом Г. Дейлі, який стверджував, що таке зростання відбувається, коли збільшення виробництва здійснюється за рахунок ресурсів і благополуччя, цінність яких більша, аніж цінність продуктів виробництва [10]. Щодо меж зростання, то це найширший концепт, який фігурував у назві першої доповіді Римського клубу ще 1972 року. Розроблений під керівництвом спеціаліста в галузі системної динаміки Д. Медоуза, концепт передбачає використання економіко-математичних моделей Дж. Форрестера, які дозволяють імітувати загальносвітовий розвиток за допомогою декількох глобальних категорій та в їх взаємозв'язку – населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення середовища, продовольчі виробництва [8, с. 18]. Таким чином, межі зростання доводять допустимість використання невідновлюваних ресурсів в економічних процесах з урахуванням демографічних навантажень з наслідковим відображенням на можливостях подальшого розвитку людства за аналогічних умов.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Понятійно-термінологічна основа вивчення еколого-економічного розвитку є надзвичайно важливою. Кожна з представлених у табл. 1 категорій і понять може слугувати предметом окремих наукових досліджень. Додамо, що наслідки еколого-економічного розвитку як динамічного і неперервного процесу (допоки відбувається балансування екологічних та економічних інтересів) можуть мати різні масштаби впливу. Показовим підтвердженням високого значення даного процесу є вплив на людську цивілізацію. Очевидно, вищого рівня впливу просто не існує. У зв'язку з цим учені навіть виділяють спеціальні поняття, які підкреслюють взаємовплив людини і довкілля (наприклад, техногенна цивілізація). Для науки важливо розкривати зміст таких дефініцій та обґрунтовувати можливі наслідки й пріоритетні сценарії людського розвитку. Безумовно, еколого-економічне балансування є одним з визначальних принципів прогресу людства. В іншому ж випадку воно ризикує втратити свої можливості існування в непередбачуваних умовах.

Список використаних джерел:

1. Васюков Д. О. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку / Д. О. Васюков, А. В. Бугаєць, О. А. Будник, В. С. Шалугін // Екологічна безпека. – 2009. – № 4. – С. 77-83.
2. Vinnychuk Olena, Grygorkiv Vasyl, Biloskurskii Ruslan (2015). The Dynamic Model of Optimal Economic Growth in Terms of Ecological Balance: Models Construction and Results Analysis. *Business Systems and Economic*. Vilnius, Vol. 5 (1), Pp. 36-45.
3. Герасимчук З. В. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону : [монографія] / Герасимчук З. В., Кондіус І. С. – Луцьк : Надстир'я, 2010. – 412 с.
4. Гончар О. І. Еволюція сучасної економіки на засадах екологізації / Гончар О. І., Грамчук Д. Ю. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №6, Т. 4. – С. 217-218.
5. Дідух В. Екологізація інноваційної діяльності відповідно до вимог сталого розвитку суспільства / В. Дідух // Ефективність державного управління. – 2011. – №12. – С. 359-369.
6. Ляшенко І. М. Прямі та двоїсті балансові моделі «витрати-випуск» / Ляшенко І. М., Онищенко А. М. // Економічна кібернетика. – 2009. – №1-2. – С. 14-18.
7. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» («AGENDA 21»), ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.). – 2 вид. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
8. Сабадаш Ю. С. Глобальні проблеми сучасності та «Римський клуб» / Ю. С. Сабадаш // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 57. Філософські науки. – С. 17-22.
9. Синякевич І. М. Екологізація суспільного розвитку як інструмент подолання екологічних загроз / І. М. Синякевич // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – С. 14-20.
10. Daly H. (2005). *Economics in a full world*. *Scientific American*, №293(3), Pp. 100-107.
11. Туниця Ю. Екологічна Конституція Землі: сутність і концептуальні засади [Електронний ресурс] / Ю. Туниця // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – №11. – С. 32-42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2005_11_4

Ruslan Biloskurskyy, PhD,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi

**CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL FRAMEWORK FOR
STUDYING OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT**

Abstract

The basic categories for studying ecological and economic development are considered in the article. Meaning of ecological and economic development and its object are studied. Ecological and economic development viewed as a process of changing conditions of society on the basis of balancing environmental and economic interests with innovative ways of coordination. Concepts that reveal the essence of ecological and economic development are analyzed; concepts that reveal the essence of phenomena and processes that have influence on the ecological and economic development are analyzed; concepts that reveal the essence of phenomena and processes that are issues of ecological and economic development are analyzed. Interpretation of Ukrainian scientists categories of "the limits to growth", "unprofitable growth", "territorial optimum" are studied.

Keywords: conceptual and terminological framework, environmental and economic development, environmentalization, sustainable development, environmental economics.

References:

1. Vasyukov, D.O., Buhayets, A.V., Budnik, O.A., Shaluhin, V.S. (2009). Environmentalization the economy and the transition to sustainable development. *Ekolohichna bezpeka [Ecological safety]*, no. 4, pp. 77-83 (in Ukr.).
2. Vinnychuk, O., Grygorkiv, V., Biloskurskii, R. (2015). The Dynamic Model of Optimal Economic Growth in Terms of Ecological Balance: Models Construction and Results Analysis. *Business Systems and Economic*, no. 5 (1), pp. 36-45.
3. Herasymchuk, Z.V., Kondius, I.S. (2010). Teoretychni ta prykladni zasady prohnozuvannya stijkoho rozvytku rehionu [Theoretical and applied principles for forecasting of sustainable development of the region]. *Nadstyr'ya, Luts' k*, 412 p. (in Ukr.).
4. Gonchar, O.I., Hramchuk, D.Yu. (2011). The evolution of the modern economy based on environmentalization. *Visnyk Khmel' nyts' koho natsional' noho universytetu [Bulletin of Khmelnytsky National University]*, no. 6, vol. 4, pp. 217-218 (in Ukr.).
5. Diduh, V. (2011). Environmentalization innovation accordance with sustainable development. *Efektynist' derzhavnoho upravlinnya [The efficiency of public administration]*, no. 12, pp. 359-369 (in Ukr.).
6. Lyashenko, I.M., Onyshchenko, A.M. (2009). Direct and dual balance model "input-output". *Ekonomichna kibernetika [Economic cybernetics]*, no. 1-2, pp. 14-18 (in Ukr.).
7. AGENDA 21. The product of UN Conference on Environment and Development held in Rio de Janeiro, in 1992 (Earth Summit) (2000). *Intelsphera*, Kyiv, 360 p. (in Ukr.).
8. Sabadash, Yu.S. (2011). The global problems of modernity and "the Club of Rome". *Visnyk Zhytomyrs' koho derzhavnoho universytetu [Bulletin of Zhytomyr State University]*, no. 57, pp. 17-22 (in Ukr.).
9. Synyakevych, I.M. (2011). Environmentalization of social development as a tool to overcome environmental threats. *Rehional' na ekonomika [Regional economics]*, no. 4, pp. 14-20 (in Ukr.).
10. Daly, H. (2005). Economics in a full world. *Scientific American*, no. 293(3), pp. 100-107.
11. Tunytsya, Yu. (2005). World Ecological Constitution: the nature and conceptual principles. *Visnyk Natsional' noyi akademiyi nauk Ukrayiny [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, no. 11, pp. 32-42. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2005_11_4 (in Ukr.).

